

תשועתם היית לנצח

התפשטות השמחה ומצות קריאת מגילה

'משנכנס אדר מרבין בשמחה'¹, שמחת הפורים אינה מוגבלת לימי הפורים בלבד, היא מתפשטת לעבר כל החודש. מרבין בשמחה בימי הפורים, ומרבין בימים בשמחת הפורים. מצות שמחה ישנה גם בחגים אחרים שהם זכר לנסי' ה' שנעשו לישראל, אולם השמחה מוגבלת לימי החג. איזה כוח על זמני טמון בישועת ה' בימי מור והדס היוצר את השמחה הפורצת גבולות הזמן.

גם מצות קריאת המגילה, שעל ידה מתפרסם הנס, חובתה ואפשרות קיום מצוותה מתפשטות מעבר ליום י"ד בו רוב ישראל מתבשמים בבשמי הפורים. עובדת קביעת ימים שונים י"ד וט"ו — המותנים במקומות המגורים — גם היא כשלעצמה תופעה מיוחדת בחגי ישראל². מעבר לכך תקנו אנשי כנסת הגדולה תקנה מיוחדת לאפשר קיום מצות קריאת המגילה ב"א, י"ב, י"ג, כדברי המשנה בריש מגילה.

במסכת סופרים³ מובא מנהג שהיו נוהגים במוצאי שבתות שבחודש אדר: "בשבת ראשונה של אדר קוראין העם ביחד עד בלילה ההוא, ובמוצאי שבת שניה קוראין מבלילה ההוא עד ודובר שלום לכל זרעו". יותר מכך מובא בירושלמי מגילה⁴: "תני בשם רבי נתן, כל החודש כשר לקריאת המגילה. מאי טעמא? והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה". על דברי הירושלמי מבוססת ההלכה בשולחן ערוך⁵: "המפרש בים והיוצא בשיירה ואינו מוצא מגילה להוליך עמו יקראנה ב"ג או ב"ב או באחד עשר בלא ברכה. ואם אי אפשר להמתין עד הימים הללו יש אומרים שקורא אפילו מתחילת החודש". והרמ"א מוסיף: "והכי נהוג".

נצחיות מגילת אסתר וימי הפורים

תוקפו של הנס והארתו העל-זמנית לא בכל שנה ושנה בלבד מאירים. האורה שהיתה ליהודים מאירה בנצחיותה הישראלית עד לעתיד לבוא. כה הם דברי הירושלמי⁶

1 תענית דף כט, א.

2 במצות ראייה, ס' תרפח מוסבר הדבר מבחינה הלכתית.

3 פרקים יד—יח.

4 פ"א, ה"א.

5 תרפח, ז.

6 מגילה פ"א, ה"ה. ראה רמב"ם, הלכות מגילה, ב, יח.

"רבי יוחנן אמר, הנביאים והכתובים עתידים ליבטל (כיוון שאינן אלא לתוכחת ישראל, ולעתיד כולם ידעו את ה' מקטנם ועד גדולם) ⁷, וחמשת ספרי תורה אינן עתידים ליבטל. מאי טעמא: 'קול גדול ולא יסף'. רבי שמעון בן לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין להיבטל. נאמר כאן 'קול גדול ולא יסף' ונאמר להלן 'זכרם לא יסוף מזרעם'. הלכות — 'הליכות עולם לו' ⁸."

נצחיותה זאת של מגילת אסתר, בדומה לנצחיותה של תורה והלכותיה, יונקת מראשית הופעתה בסיני, כי "המגילה הזאת נאמר למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה" ⁸. אותו אור אלקי נצחי מאיר את ימי הפורים עד לעתיד לבוא ואין בכוחה של חשכת הזמנים לבטלו "ואף על פי שכל זכרון הצרות יבטל, שנאמר, כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני ימי הפורים לא יבטלו, שנאמר 'ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם' ⁹."

השוכן אתם בתוך טומאותם ¹⁰

מיוחדת במינה היא ההופעה האלקית לישועתם של ישראל בימי מרדכי ואסתר. "אסתר מן התורה מנין? — ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" ¹¹. דבר ה' המופיע בתורה מציג לעיני כל ישראל את המצבים השונים שהעם יהיה נתון בהם בכל הדורות. בדורה של אסתר יהיה מצב של הסתרה כפולה, "כי הכתוב שאמר ואנכי הסתר אסתיר, הלשון מורה על צרה גדולה, כי היו ישראל בגלות קודם ואח"כ הגיע להם צרה על צרה — הוא המן. וזהו ואנכי הסתר אסתיר, דהיינו הסתר בתוך הסתר. ולכן בכל המגילה לא תמצא הזכרת ה' בפירוש" ¹². הצרה הזאת באה עליהם משום חטאם הכפול, "מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע... והשתחונו לצלם" ¹³. מתוך חשכת ההסתרה הזאת בוקע ועולה האור של נצח ישראל שלא ישקר ולא ינחם, כי "הקדוש ברוך הוא אין בו שינוי חפץ וכיוון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו" ¹⁴.

"ודבר זה בודאי מעלה יתרה שאף שהיו ישראל בהסתר פנים גאלם ה' יתברך על ידי אסתר". אכן זוהי מעלתם האלקית של ישראל כי "אפילו בשעה שהם טמאים שכינה עמהם" ¹⁵. השראת שכינה זאת בתוך טומאות בני ישראל הינו נס המתגלה

7 קרבן העדה, שם.

8 ירושלמי, שם.

9 הרמב"ם, שם, על פי מדרש משלי ט.

10 ויקרא טז, טז.

11 חולין דף קלט, ב.

12 מהר"ל, חידושי אגדות.

13 מגילה, דף יב, א.

14 רד"ק, שמואל א טו, כט.

15 יומא דף גו, ב.

ממרומים ופועל בסתרי הטבע, והוא גדול יותר מנס נגלה הזופך את סדרי הטבע. "כי מה שלא געשה נס נגלה במגילה הזאת הוא בשביל גודל הנס שהוא גדול ביותר עד שבא ממקום עליון נסתר, ואי אפשר להיות אותה מעלה בנגלה"¹⁶. הייחוד האלקי בשליטתו המלאה והבלעדית מתגלה במיוחד בכל מאורעות המגילה הטבעיים, וצירופם המופלא לישועתם של ישראל. "שאינן לאדם חלק בתורת משה רבנו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם ניסים"¹⁷. וכך מתפרש הפסוק ואנכי הסתר אסתיר, "רק שיהיו בהסתר פני הגאולה ויעמדו בהבטחה פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים"¹⁸

כי אשב בחושך ה' אור לי¹⁹

מעומק נשמתם של ישראל, מתוך נפילתם ומסתרי חשכתם, בוקעת ועולה רוחם הממלמלת "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ה' אור לי"²⁰. הדברים נאמרים בביטחון, כי "אילולא שנפלתי לא קמתי... אילולא שישבתי בחושך לא היה אור לי"²¹. אכן, בנס פורים מתגלה סוד כוחם של ישראל, שהם נקראים 'בני מעליא' גם כשאינם נוהגים מנהג בנים²². כל זאת "כי מצד שנבראו מן העילה הם בתכלית הטוב ואם הלכו אחר יצרם אין זה מצד עצמם רק הוא דבר מקרה"²³. חז"ל מעידים על חטאי ישראל בימי הפורים, ש'הם לא עשו אלא לפנים' — מיראה²⁴. אכן, קדושתם של ישראל והשראת השכינה בתוכם, אינן תלויות בזמנים ובמצבים, וזהו סוד כוחם המתגלה בפורים. ומגילת אסתר, כשמה כן היא, מגלה הנסתר אשר לה' אלקינו עם ישראל עמו. לכן מובן הדבר, שאין שמחת החג וקריאת המגילה מוגבלת בזמן. יתר על כן, כוח זה של ישראל יונק ממעמד הר סיני, והוא המוביל את ישראל דרך מחשכי גלותם ונפילתם עד לתקומתם וגאולתם, והארת אורם מחדש. לכן, אין מגילת אסתר בטלה וימי הפורים לא יבטלו לעתיד לבוא, כי 'תשועתם היית לנצח'. וכן הסביר הרשב"א בתשובותיו²⁵: "נראה לי פירוש, שכל המועדים לא הבטיח עליהם יתברך שלא יגרום החטא בטולם באחד מן הזמנים, וכמו שכתוב (איכה ב) שכח ה' בציון מועד ושבת. אבל בימי הפורים הבטיח דכתיב (אסתר ט) לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם... עשאם הבטחה לא אוהרה. וכן יוהכ"פ — והיתה

16 מהר"ל, הקדמת אור חדש.

17 רמב"ן שמות יג, טו.

18 רמב"ן דברים לא, יט.

19 מיכה ז, ח.

20 עיין ירושלמי ברכות א, א, בעניין גאולתם של ישראל.

21 ילקוט תהילים תרכח.

22 קידושין דף לו. וראה שו"ת רשב"א חלק א, סי' קצד, רמב.

23 מהר"ל, נצח ישראל, פי"א.

24 מגילה דף יב, א, וברש"י שם.

25 ח"א, סי' צג.

זאת לכם, הבטחה שתהיה לחוקת עולם — שהיום יכפר ואפילו לא ישמרוהו. ודעת רבי כאן כדעתו בגמ', דאמר יוה"כ מכפר בין על השבים ובין על שאינם שבים". הטהרה הישראלית המתגלה ביום כפור על ידי מקווה ישראל ה' ²⁶, המטהרנו מכל טומאה, היא המשמחתנו בשמחת הפורים. "ועתה על ידי שמחה יכולים לבא לבחינת תשובה מה שבאים ביוה"כ על ידי עינויים" ²⁷.

"קיימו וקבלו היהודים — קיימו מה שקבלו כבר"

"חנוכה ופורים הם הארות מרגלים. רק השלושה רגלים המפורשים בתורה הם תורה שבכתב ויש נגד זה גם כן רגלים מתורה שבע"פ. והם אורות המקבלים, כדמיון אור הלבנה שהיא מאור החמה כידוע. כן על ידי כוחם של בני ישראל בקבלתם היו"ט כראוי נשאר מכל יו"ט רושם בכנסת ישראל ובכה זה הוציאה כנגדם רגלים אחרים. וחנוכה הארה מחג הסוכות ופורים מחג השבועות" ²⁸. יניקת הפורים ממתן תורה מתבארת בדברי הגמרא ²⁹: "ויתייצבו בתחתית ההר, אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רבי אחא בר יעקב, מכאן מודעא רבה לאורייתא — (שם יזמינם לדין יש להם תשובה שקבלוה באונס, רש"י שם). אמר רבה, אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש דכתיב קיימו וקבלו היהודים — קיימו מה שקבלו כבר". "כיון שהתורה בעצמה הכרחית כך ניתנה לישראל בהכרח גמור, שאם אין תורה העולם חרב" ³⁰. לכן כפה עליהם הר כגיגית למרות שהיו ישראל מוכנים לקבלה — כדי להבליט הכרחיותה בעולם ואי תלותה בדעתם של ישראל.

בימי הפורים 'מאהבת הנס שנעשה להם' ³¹ קיימו מה שקיבלו כבר מרצון. הנס הנסתר של פורים גיילה את הקדושה הגנוזה בעומקה של כנסת ישראל בכל המצבים השונים, גילה את עומק הרצון שפעל באומה הישראלית שהתייצבה בתחתית ההר. כיוון שהכירה האומה את כוחה באלקים המתגבר על כל ההסתרות, ידעה שזה כוח נצחי הנשאב מהר סיני וזורם עד לעתיד לבוא. באותו מעמד נפלא מסרו לנו חז"ל ³²: "כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא העולם כולו בשמים". (הבסומי (של פורים) הם הריחות מבשמים שנתמלא העולם בעשרת הדברות" ³³. לכן "מחייב איניש לבסומי

26 יומא, דף פה, ב.

27 שפת אמת, שמות צ.

28 שפת אמת, בראשית קו.

29 שבת, דף פח, א.

30 מהר"ל, הקדמת אור חדש.

31 רש"י שבת דף פח, א.

32 שם, ע"ב.

33 שפת אמת, שמות צא, א.

בפוריא עד דלא ידע" 84. כי זוהי כל מהותו של נצח ישראל המתגלה בפורים. גם כשאין דעתנו ורצוננו הגלויים נתונים לעשיית רצון בוראנו, גם אז הנסתרות שלנו — לה' אלקינו הן. "והקב"ה עשה זה הנס בלי זכות ישראל רק מצד שאנחנו עמו וחוסים בו תמיד" 85.

לאודוויי ושבוחי על ידי בסומי עד דלא ידע

בשאלות דרב אחאי גאון 86: "דמחייבין דבית ישראל למיכל ומשתי בפוריא ואודוויי ושבוחי קמי שמיא על כל ניסיא דעבד לן". במה מקיימים את מצות ההודיה? הנצי"ב ב'העמק שאלה' שם מביא את דעת הרד"ל, שהכוונה לברכת שעשה נסים. הנצי"ב בעצמו אומר: "ולי גראה בודאי על האכילה קאי, והיינו שמחוייב לומר על הניסים בברכת המזון". מתוך כך מסביר הוא את דברי השאלות שמביא את דברי רבא, "מחייב איניש למיכל ולמשתי ולאבסומי בפוריא", להיות "שעיקר הסעודה משום אודוויי ושבוחי, הואיל ומשום אודוויי הוא, ואם ישתכר תחילה לא יגיע לתכלית הסעודה". ולכן יאכל וישתה תחילה ואח"כ יקיים 'לאבסומי'. אנו, לפי דברינו הקודמים נאמר בדברי השאלות שדבריו מדוייקים. צריך בפורים לקיים את חובת ההודיה לה' על ידי מאכל ומשתה בצורה של 'לאבסומי עד דלא ידע'. כי צריך לפרסם את הנס של נצח ישראל המתגלה בזה שאנו חוסים בו יתברך תמיד, וקדושת תורתנו מופיעה ומתגלה גם במצב של 'עד דלא ידע', כשם ששייכותנו הראשונה לתורה התגלתה בכפיית הר כגיגית שלא על דעתנו ורצוננו החיצוניים. זוהי תקוותנו בכל דור ודור, בקיימנו על ידי גילוי רצוננו האמיתי את מה שקבלנו כבר.

על שאלת הגמרא 87, 'הלל במי נימא' משיב רב בחמו, 'קריאתה זו הילולא'. על כך מעיר המאירי שמי שאין לו מגילה יקרא הלל. הפוסקים לא הביאו דבריו. דעת הפוסקים בזה מוסברת ומתאימה לדברינו משום "טיבו של הלל הוא בהתאם לטיבו של מאורע הנס, דאם הנס הוא נס גלוי או גם אמירת ההלל היא אמירה גלויה של הלל גלוי. אבל בנס נסתר אמירת ההלל היא אמירה באתכסיא של הלל גנוז — קריאתה זו הילולה. ואין הכוונה בזה דהמגילה היא במקום הלל אלא המגילה היא מין הלל בפני עצמו, ואשר על כן אם הוא אנוס על קריאת המגילה הרי הוא אנוס גם על ההלל" 88.

34 מגילה דף ז, ב; שו"ע, אורח חיים תרצה, ב.

35 שפת אמת, שמות צ.

36 שאילתא סז.

37 מגילה דף יד, א.

38 פחד יצחק לר' יצחק הוטנר, סי' לג.

אותה התנוצצות על זמנית של שמחת הפורים מופיעה בהארת התורה. אין התורה קובעת תאריך של יום וחודש למתן תורה כפי שהיא קובעת ליתר החגים. יום החמישים נקבע לחג השבועות, אותו מספר שמציין 'לעולם'³⁹, של יובל. ומחלוקת ישנה ביחס ליום בו ניתנה תורה: "תנו רבנן, בשישי בחודש ניתנו עשרת הדברות לישראל. ורבי יוסי אומר, בשבעה בו"⁴⁰, בשלושה ימים שונים יכול החג לחול: "כדתני רב שמעיא, עצרת פעמים בחמישי פעמים בשישי פעמים בשביעי בסיוון"⁴¹, הכל תלוי במילוי וחסר של חודשי ניסן ואייר. אין הופעת התורה יכולה להצטמצם לזמן מוגבל, היא מאירה מראשית הופעתה בהר סיני, ועד לאחרית הימים אינה בטלה. כמו כן יש בכוחה ומגמתה לפעול בתחתוני ארץ בתוך ה'שלכם', ולכן "אמר רבי אלעזר, הכל מודין בעצרת דבעינן נמי לכם, מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה הוא...". ובכך גם כוחם של ימי הפורים: "אמר רב יוסף, הכל מודין בפורים דבעינן נמי לכם, מאי טעמא? ימי משתה ושמחה כתיב"⁴².

עצרת ופורים, אור החמה ואור הלבנה, שניהם מאירים באור נצח ישראל, מראשית עד אחרית 'תשועתם היית לנצח', לישראל החוסים בכך תמיד. 'משנכנס אדר מרבין בשמחה'.

39 שמות כא, ו ורש"י שם.

40 שבת פו, ב.

41 ראש השנה דף ו, ב.

42 פסחים דף סח, ב.